

Kovač Damjan.

Novela. — Spisal Iv. Cankar.

I.

Lastno trpljenje je kakor zrcalo, v katerem spozna človek trpljenje drugih. Kdor ni trpel do krvi, ostane otrok in ni videl življenja.

Nekoč, ko sem bil še mlad, sem prišel k uredniku leposlovnega lista. Blag in ljubezniv človek je bil, ogrnjen v pisano dopetno haljo, iz dolge pipe je kadil in dajal nauke neizkušnim ljudem.

„Forma je dobra in obeta veliko!“ je rekel. „Ampak,“ je rekel, „najpoprej je potreba, da spoznate življenje! Učite se, ljubi moj, glejte s široko odprtimi očmi, primerjajte in spoznavajte! Šele življenje samo vam bo pokazalo pot do resnične in velike umetnosti!“

Tako je rekel; jaz pa nisem razumel njegovega nauka, zato ker sem trpel, še preden sem izpregledal. Zdaj, ko sem izpregledal in ko vidim, kar sem čutil, se spominjam z ljubeznijo tistega urednika; blag otrok je bil in ni videl življenja.

Pred nekaterimi dnevi pa sem govoril v kavarni s človekom, ki mu je bil podoben.

„Zakaj,“ je rekel, „zakaj imaš v loncu samo tiste temne barve, od sive do črne? Iz krajev slikaš, kjer si doma. In tvoje ulice so prašne in ozke, tvoje hiše so kakor ječe in ubožnice, tvoji ljudje so bolni od rojstva, jetični, mrki in tihi, da bi se jim človek ognil. Jaz pa sem bil v tistih krajih in nisem videl ne takih ulic, ne takih hiš in ne takih ljudi! Ti imaš naočnike hudó zameglele, da ne vidiš veselih oči; imaš posluh močno potvorjen, da ne slišiš veselega smeha. Jaz pa sem videl drugačne ulice, drugačne hiše in drugačne ljudi!“

Nadalje pa je še rekel:

„Trpljenje, o katerem govoriš, je kakor črna, nepremagljiva in nespremenljiva usoda. Nikjer nisem videl obrazov, ki bi imeli tisto črno znamenje na čelu. Tvoje oko je kakor očarano; namesto da bi videlo celo podobo, kakor je svetla in temna, vidi samo njeno mrzlo senco. Otroka vidiš, kadar joka; če se smeje, se ne ozreš nanj; zaljubljenca vidiš, kadar je izkrvavel v ljubezni; dokler je vriskal, ga nisi poznal; starca, ki mu je bil zadnji vzdih obenem zadnje trpljenje, si pokrižal po čelu, ustnih in prsih; njega pa, ki je smehljaje doživel, še poškopil nisi! Tako si brata svojega ogrnil s svojim črnim plaščem in si zaklical: glejte, človek!“

Jaz sem bil žalosten in nisem vedel, kako bi mu odgovoril. Solnce je bilo v njem, da bi bilo zmerom!

Da bi nikoli ne pogledal v večnost, kamor pogleda samo tisti, ki je trpel! Najvišje raste drevó, ki je vzkliko iz solz.

Povedal sem mu zgodbo, kakor se je vršila od začetka do konca.

II.

Kovač Damjan se je ženil. Mlad je bil in močan, radost očem. Doma je bil iz moravskih krajev, na jeziku in na hoji se mu je poznalo. Čiste so bile njegove oči in kadar se je nasmehnil, je bil kakor otrok.

Nekoč, ko je bil lep in topel večer, se je vračal iz tvornice. Prijetno mu je bilo, bočila so se mu prsa v dišečem vzduhu, od juga poslanem, in smejal se je, ko sam ni vedel zakaj. Takrat je srečal dekleta, kakor mu še ni videl enakega.

Majhna je bila, tenka in sloka, da bi jo Damjan vzdignil z eno samo roko. Tudi obraz je bil droben in bel, rjave oči pa so se smejale in so pozdravljale.

Damjan je obstrmel, zasmejala se mu je v srcu, hitro je stopil do nje in jo je prijel pod pazduho.

„Kdo si?“ je vprašala in se je prestrašila.

Sklonil se je k nji in je odgovoril z nerodnim jezikom in nerodnim glasom:

„Damjan sem, kovač, iz moravskih krajev domá, in bi rad šel s teboj, da te spremim do vrat, ker si lepa!“

Pogledala mu je v obraz z velikimi očmi in se je nasmehnila.

„Pa pojdi!“

Tako sta brez dolgih besed sklenila prijateljstvo za zmirom.

„Povedal si, kdo da si!“ je rekla. „Ampak nič drugega ne vem o tebi, ne kako in ne kaj!“

„Damjan sem, kakor sem rekel, in kovač, stanujem pa skoro tam, kjer sva se srečala. In komaj sem te ugledal, sem te rad imel. Zdaj pa mi ti povej, kdo da si, zato da bom še bolj vesel!“

„Meni je imé Štefka, moj oče je pismonoša, moja mati je bolna; jaz pa hodim v tvornico in pletem tiste rute, ki imajo dolge čipke; štiri goldinarje zaslužim na teden!“

Damjanu je šinila kri v lica in sram ga je bilo; zakaj rad jo je imel.

„Za štiri goldinarje... Kakšen pa je gospodar?“

„Hud človek je!“

„Ali ti je kaj rekel?“

Damjanu se je tresel glas, Štefka pa je molčala in je pogledala v tla.

Obadva sta molčala dolgo in obema je bilo težko pri srcu.

In ko je nehal molk, sta se prijela za roko.

„Nič se ne boj!“ je rekel Damjan. „Zmerom bom ob tvoji strani; kadar bo potreba, samo reci, pa te bom od daleč slišal!“

„Saj ni potreba,“ je rekla Štefka, „da bi te klicala! Komaj se bom spomnila nate, pa ne bo huda nobena beseda več!“

Ker sta bila že pred vratmi, sta se vrnila.

„Zdaj pa povej,“ je rekel Damjan, „kako in kaj! Po mojih mislih je, da bi napravila kar takoj poroko in svatbo!“

„Pa bodi po tvoji volji; samo treba je, da te pokažem očetu in materi!“

Tako sta vse do konca ukrenila in sama nista več vedela, kaj bi besedovala; kajti srce je bilo polno ljubezni in lepih misli.

Pred vratmi sta se poslovila, kakor da sta se ljubila od vekomaj.

III.

Damjan je prišel k njim in je bil velik gospod; ves črn, vljuden in počesan.

Mati je sedela v starinskem naslonjaču, globoko sključena, v blazine zakopana, in se je ozrla z velikim, radovednim pogledom na Damjana.

„Ne bo več dolgo!“ je pomislil Damjan, ko je videl njen obraz.

Oče ga je pozdravljal z veselim glasom in mu je stiskal roko.

„Po žganju smrdi, nesrečnik!“ je spreletelo Damjana. Štefka pa je slišala njegovo tiho misel in je zardela od sramú in žalosti. Damjan jo je pogledal z ljubeznijo in se je nasmehnil, da bi jo potolažil.

Izba je bila siromašno opremljena; pritajena bridkost je bila zapisana na zidu in skrb je sedela za pečjo. Tako se je ozrl Damjan in je vse pregledal in premislil z enim samim pogledom.

„Ona trpi, kakor ne bi smela, če bi bila pravica drugačna, nego je! Oče, ta suhi, motnooki, rdečenosi pijanec, ne vidi nič in ne misli nič, komaj na službo, nesrečnik! Mati je vajena trpljenja, morda ga še ne čuti več. Samo ona čuti, ves tvor je na njenih plečih, na teh slabih, otroških. In še smehlja se, otrok, nosi križ, da ji reže v ramo, pa se smehljá! Jaz pa bom preválil tvoj križ na svoja pleča, zato ker sem močan, in te bom odrešil!“

Ko je vse tako dognal in razčistil, je bil dobre volje, kakor po storjenem težkem delu. Štefka je kuhala čaj in tudi maslenega kruha je prinesla.

Damjan pa je razložil očetu vse natanko in po vrsti, odkod da je domá, kako služi kruh in kako da misli s poroko. Zdelo se mu je, da oče ne posluša tako, kakor je treba poslušati važne besede; nasmehnil se je časih s sladkim nasmeškom in je pokimal takrat, ko ni bilo čemu kimati. Nenadoma je vstal in je stopil v kuhinjo; ko se je povrnil, je bil rdeč v lica in je dišal po žganju.

„Odrešil jo bom!“ je pomislil Damjan in je pogledal temno. „Še tri tedne, pa jo odrešim... vsak dan trpljenja njenega bi bil greh na moji duši!“

„Ampak mudi se vama, hudó se vama mudi!“ se je nasmehnil oče; nasmehnil se je, nato pa je zavzdihnil: „Kakó bova zdaj, starca nadložna, od vseh zapuščena? Prazen bo dom... pust in prazen!“

Naslonil je glavo ob dlan, oči so se mu zalile s solzami.

Damjana je spreletelo kakor stud.

„Niso se iz srca, iz žganja so se izlile solzé... Še ne misli nanjo — od njenih skrbi bi živel in od njenih bridkosti, pa bi še jokal zraven!“

Tudi po materinih licih so tekle solzé, ampak obraz je ostal bled in miren, brez misli.

Damjanu je bilo, kakor da je leglo nekaj pustega in sivega v njegovo srce; vse veselje je ugasnilo. Ko se je poslovil, je bil hudo prestrašen in poln globokega usmiljenja.

„Eno samo uro — pa sem že komaj dihal, kakor da je bila kuga v zraku. Ona, svetnica, pa se še smehljá, nosi križ in se smehljá!“

Tisti večer je visoko vzkrlila njegova ljubezen in je prepredla s koreninami vse njegovo srce.

IV.

Štefka je ogrnila ruto in ga je spremila, ker je bil lep večer.

Na stopnicah, komaj da sta zazrla duri, se je privila k njemu in občutil je v grozi, da je vztrepetalo od tihega joka vse njeno drobno teló. Vzdignil jo je kakor otroka in ni mogel izpregovoriti besede.

„Zdaj si videl... daj mi roko, če ne prideš več!“

„Rad te imam, ker sem videl!“

Ona pa je bila resna ves tisti večer in tudi ob slovesu se ni nasmehnila; Damjanu se je zdelo, da govori z globljim glasom in bolj počasi.

„Ali verjameš na spomine?“ je vprašala nenadoma.

„Nobenim vražam ne verjamem!“

„Nič na vraže ne mislim; na tisti spomin mislim, ki se oglasi v srcu, kakor da je natihoma Bog sam izpregovoril... Nenadoma ugasne vse veselje, grozo občuti človek in zdí se očem, da vidijo v daljavo. Tako se mi je zgodilo, ko si stopil v izbo in je šinila senca preko tvojega čela... Spomin je bil.“

Damjana je zazebló v srce — tudi on je občutil spomin...

„Strah me je zdaj same!“ je rekla Štefka. „Komaj da se posloviš, se mi zdi, da ne bo nikoli resnica in da se nič več ne povrneš! Saj tri tedne ni dolgo, kakor ura bi minili, če bi spomina ne bilo in strahú. Tako pa mislim, da se bo nenadoma čas ustavil in da ne pride nikoli tista nedelja, da bo stala tam daleč, kakor svetla gora. Snoči ko sem dolgo mislila nate, se mi je zazdelo, da stojim kakor na križpotu: tam je čisto kratka pot, tam so trije tedni; belo hišo vidim, ki me izza kostanjev pozdravlja; ampak ne grem tja, temuč se napotim kakor po božji zapovedi na dolgo strmo pot, ki je samo trpljenje in ki nima konca...“

Damjan je molčal; njemu, močnemu, ki nikoli ni jokal, se je stisnilo grlo, da ni mogel izpregovoriti; in sam je bil jezen, da je molčal.

„Jaz pa vem, da si zdaj žalosten zaradi moje žalosti. Toda ne zameri: tako je polno srce, da solze kar same lijó... in da bi jih ne vjela, če bi jih v perišče lovila!“

Takrat pa se je sklonil Damjan k nji in ji je položil obedve težki roki na rame.

„Deklè, povedal sem ti, kako rad te imam! Tudi ti nič storil nisem, da bi ti bilo hudó zaradi mene. Žalostna si, ker ti je kanila ponevedoma žalost v srce, kakor kane zjutraj mesečina v izbo. Daj, da mine ta žalost, da ugasne hitro kakor mesečina zjutraj, otrok ti moj! Bolj kakor sebe te bom branil, bolj bom branil najino ljubezen! Ti pa se nič ne boj in nič ne misli, sméji se vsem spominom! Še tri tedne in nič več!“

Ko sta se poslovila pred durmi, je pogledala Štefka proti nebu, ki je bilo vse z zvezdami posuto, in je zavzdihnila:

„Čemu je potreba teh bridkostnih solzá... in teh hudih skrbi... in vsega strahú? Nebesa pa so samo ena!“

Tako sta se poslovila obadva žalostna in zaradi žalosti bolj priklenjena srce do srca, nego z vrvjo in železom.

V.

Ves zamišljen je bil Damjan, ko je stopil v svojo izbo in je prižgal svečo. Prišle so hude slutnje, kakor volkovi iz gozda.

„Ni dobro, če se ženi človek z žalostno mislijo, kakor ni dobro, če stopi v cerkev z grehi obložen. Njene besede niso bile, ki so me napravile bolnega; iz besede same se ne porodi bridkost. V meni je že bila, le vzbuditi jo je bilo treba!“

Tako je spoznal in razložil, pa se je prestrašil svojega spoznanja.

„Če je bila v meni bridkost, odkod je prišla, kdaj je vzknila in iz katere prsti? Od matere ni, nikoli nisem bil žalosten; če sem bil tepen, sem se smejal. Prvikrat sem jo občutil nocoj: iz ljubezni je porojena skrb in bridkost!“

In ko je to razložil, je bil žalosten še bolj in je globoko povetil glavo.

Skrb pa je rodovitna njiva; čez noč rodi spoznanje in učenost.

Sveča je gorela, Damjan je ležal na postelji, roke pod težko glavo, in je premišljeval.

»Kako pač, čemu pač? Tako sem živel petindvajset let, šel sem naprej, kakršen je bil vihar, nisem se ozrl nikamor in nikoli nisem klonil hrbta. Zdaj sem ugledal to svetnico, kakor da sem ugledal večno luč, pa sem omahnil!... Sam sem bil in sem veselo žvižgal; zdaj ko sva dva, me je strah!“

Komaj je tako zavzdihnil, je planil s postelje in je obstrmel pred groznim spoznanjem.

„Saj zato, ker sva dva, saj zato me je strah!“

Z dolgimi koraki je begal od duri do stene, da se je tresla izba. Krilil je z rokama, kakor da bi hotel prijeti tisto grozo, pogledati ji natanko v obraz, da bi jo spoznal dobrega ter jo s pestjo premagal.

„Zato ker sva dva!... Eden in še eden sta dva — tako ni več na svetu! Eden in še eden — je skrb; tako je na svetu! Prevdarimo, kar postavimo in obesimo vse, kamor sodi: čevlje pred duri, suknjo na klin! Nič strahú; če so strahovi v hiši, jim moram pogledati v oči, da bom vedel, s kom imam opravila!“

Težko se je zvrnil na posteljo, položil je roke pod glavo in je namršil obrvi.

„Tukaj ste — pozdravljeni! Saj sem vas slutil, ko vas še nisem poznal!... Zase skrbeti — lahka skrb! Skrbeti za druge — sladka skrb! Kaj pravite, — v teh rokah da ni več toliko moči, da bi izkopal z njimi golimi krasni zaklad za fistega otroka nedolžnega, blagoslovljenega? Kje pa je tista sila, ki bo uklenila te roké, iz železa kovane?“

Še nadalje je premislil.

„Da bi, recimo, izgubil delo, Bog vedi zakaj... drugam! In če bi ga drugod ne bilo... če bi ga ne bilo drugod!“

Vse njegove misli so postale nenadoma kakor pred visokim zidom in niso mogle dalje. Zato so krenile na drugo stran.

„Kako je to? Kdo pa je to naredil?... Tukaj roké, dela vredne in željne, tukaj glava, mislim nastežaj odprta, tukaj srce, ljubezni polno... pa bi s tem vsem kar v jarek! Lahko bi se zgodilo, že se je zgodilo, sam sem videl — kdo je tako naredil?... Tam se vozijo k poroki, v mnogoštevilnih lepih

vozovih, sam sem jih videl, in ničesar jih ni skrb. Smejó se in nič ne mislijo. Ali jih je ustvaril Bog po svoji podobi, kakor nas, ali jih je ustvaril po drugačni? Drugačno življenje jim dal, drugačne misli in drugačne skrbi?... Zakaj mu je radost, ki je slaboten in čemeran, kar je meni bridkost, ki sem močan in vesel?... Ne záse ne dela, ne skrbi, in ne zanjo; pa se vózita obadva in ne skrbita nikamor; zase skrbim in zanjo, za obadva bi delal; pa me je strah; kdo je tako naredil?"

Premišljeval je dolgo; in ko je do konca premislil, je bil toliko žalosten, da so se mu zasolžile oči prvikrat v življenju.

VI.

V tistih časih je prihajal v deželo črn strah, groznejši od védomca, bolj željan krvi in mladega življenja. Prikazal se je na obzorju teman in silen kakor sodnji dan. Več strahú je šlo pred njim, več smrti za njim, nego ob kugi in lakoti.

Preveč so bili delavci nakopičili bogastva, zdaj je ležalo tam, nikomur v prid, in je trohnelo. Tistim, ki so ga nakopičili, je bilo prepovedano; tisti, ki jim ni bilo prepovedano, so ga imeli sami dovolj in preveč.

Bogastvo leži na kupih — kam z delavci? Na cesto z njimi. In na cesto se je izlila črna vojska.

To je bil védomec, ki se je bil prikazal na obzorju ter je legel, kri sesajoč, na vso deželo. Dolga je bila noč. Ko se je vzdignil napojén, je ležalo tam tisočero izsesanih trupel in nihče se ni zmenil zanje...

Tovarišev Damjanovih je bilo takrat in v tistem mestu natanko trideset tisoč. Tovarišev namreč, ki so spoznali najprej začudeni, nato prestrašeni, naposled besni, da ne samo nimajo premoženja, kakor ga nikoli niso imeli, temuč da tudi rôk nimajo. Po nerodnem načinu, kako so utikali roké v hlače, se jim je poznalo, da takega niso bili vajeni. Spočetka so se zbirali v dolge procesije, izprehajali so se po cestah, kjer so stale bogate hiše, in so kričali po delu in kruhu. Gosposki so dajali posla, drugim ljudem so bili v spotiko in nadlego. Nazadnje pa so se naveličali. Nekaj jih je bilo zaprtih, nekaj izgnanih, nekateri so bežali v daljne kraje, Bog se jih tam usmili! Največ pa jih je bilo, ki so oslabei od vsega hudega in niso mogli več na cesto. Od gladú pač niso pocepali, tako namreč, kakor je navada: v sedmih dneh; ampak so ljudjé na svetu, ki umirajo od gladú zeló počasi, po več let celó; to so trdne nature...

Damjanu je bilo, kakor da so ga udarili s kolom po glavi.

„Kako pač? Kakšna pravica je to?“

Mislil je namreč: delo si je prilastilo pravico do mene, kakor si jo prilasti stroj do kolesa in jermena; torej imam tudi jaz pravico do dela, — kaj pojde stroj brez jermena in koles?

Tudi koló se je ustavilo in jermen z njim; tvornice so se zaprle in črna vojska se je razkropila po ulicah.

Dolgo je mislil Damjan, pa ni mogel razumeti in dognati. Občutil je, da se je zgodilo nekaj strašnega in nadvse krivičnega, pa ni mogel pogledati krivici naravnost v obraz, da bi jo spoznal in odgovoril. Ni šel s procesijo, ki se je napotila na gosposke ceste, ker je bil truden od žalosti. Še bolj je bil truden od črnih, nerazmotanih slutenj, ki so težko tiščale na njegovo srce; zdelo se mu je, da je nenadoma poglédal v drug svet, ki ga prej nikoli ni videl.

„Čigav hlapec sem? Kdo je moj gospodar, da me lahko ubije, ne da bi ga tožili?“...

Šel je po temni ulici z upognjeno glavo, zamišljen in mrk; srečalo ga je deklè, ki mu je pogledalo v obraz; Damjana je spreletelo, vtrepetal je in se je vzdramil. Kakor v kolobarju so se zavrtile njegove misli na čisto drugo pot. Tam kjer je stal, se je naslonil ob zid in ni videl drugih ljudi; v lica pa mu je bilo mraz.

„Kako bi ji povedal? Odrešenik, zdaj se me usmili, zdaj je ura, ko te prvikrat prosim!“

Ugledal jo je nenadoma, tako natanko jo je videl, kakor da bi stala pred njim. Oči je videl, ki je segla vanje neznana groza. In še besede ni izpregovoril, vse so bile zaklenjene v grlu; toda ugledala je njegov obraz in je prebledela sama.

Tako natanko jo je videl pred seboj, tako je občutil njeno grozo, da se je čudoma vzdramil, ko ga je nekdo sunil s komolcem. Neznani človek je bil, ki se je doteknil s prsti klobuka, zamrmral besedo ter šel hitro mimo.

Shitrimi koraki se je napotil Damjan proti domu.

„Ne bom ji povedal... jutri še ne... Čemu bi ji pravil? Morda me je Bog blagoslovil, morda se mi že jutri odpró vrata drugod; veliko je mesto in velik je svet... Ne bom ji povedal!“

Tako je sklenil v svoji ljubezni; njegovo srce pa je bilo do vrha polno žalosti.

VII.

Hodil je po mestu prvi dan, hodil je drugi dan in sedem dni. Sedmi dan pa se je naredilo, da je dobil hlapčevsko službo, ki se mu je zdela nekoč sramotna; povetil je glavo in je zahvalil Boga, kajti lačen je bil.

Pozno na večer se je vračal domov, truden, poln sramú in bridkosti. Kakor se je zgodilo vselej, je postal na križpotu, dolgo stal in premišljeval; in kakor vselej, je široko zamahnil z roko.

„Ne pojdem... ne bom ji povedal te žalosti in sramote... umrla bi!“

Prvi dan je zamahnil lahkotno in je brez skrbi izpregovoril. Že drugi dan pa je pomislil: „Glej, čakala bo, ozirala se bo proti durim... do poznega večera bo čakala!“ Tretji dan pa ga je zabolelo v srcu in občutil je, da se je obremenil s težkim grehom. Naposled pa se je udaril s pestjo in je vzkliknil z ihtečim glasom, kakor otrok: „Pa kaj bi zdaj... kako bi zdaj povedal, ko je prepozno!“

Samota je ležala težko na njegovem srcu, težje od vsega zla in vse bridkosti. Globoko je občutil željo po izpovedi, tisto grenko, največje hrepenenje, kakor ga ni občutil prej nikoli. Bolj strašen je bil ta molk, nego bi bil strašen njen prebledeli obraz. In ko ni spal, je pomislil ves trepetajoč: „Bolj vroče so zdaj njene solzé, nego bi bile, ko bi klečal pred njo, da ji izpovem, kako me je udaril Bog!“...

„Zvečer pojdem!“ je rekel zjutraj. Zvečer se je premislil, prestrašil se je in zamahnil. „Zdaj sem truden, Bog sam vedi, kaj bi govoril, jokal bi morda celó!... Jutri rano stopim tja, hitro stopim, povem svojo besedo in pobegnem!“... Tudi rano ni šel in tudi ne opoldne.

Ko pa se je njegovo srce do dnà razbolelo, od žalosti in od kesanja, se je hitro priplazil v bližino, pogledal je proti oknu. Okno pa je bilo svetlo.

„Ne spi!“ je pomislil. In kakor vroč potok so se izlile solze iz srca, iz vse krvi. „Tam sedi čisto sama, še zmirom morda gleda proti durim. Bluzo ima še oblečeno, lasé še spletene, da bi me lepa sprejela...“

Ugledal je senco v oknu in se je umaknil v temò. Tam je čakal, dokler ni ugasnila luč. Tako je čakal sedem večerov.

Ko pa je ob osmem večeru pogledal proti oknu, je bilo zagrnjeno in temno.

Spreletel ga je strah, sam je čutil, kako ga je v lice zazeblo. Noga je stopila proti durim, brez zapovedi, kakor v sanjah; pred stopnjicami pa se je okrenil in se je vrnil v temò.

„Nič več ne čaka name!“ je rekel najpoprej.

„Ni se še vrnila!“ je rekel nato.

„Obolela je!“ je rekel naposled in je pritisnil obe pesti na senci.

Tako se mu je zdelo, da je stal in čakal do polnoči in čez; okno pa je bilo temno.

Opotekal se je proti domu kakor pijan, omahovaje in ropotaje je stopal po temnih lesenih stopnicah.

Ko je odprl duri, ga je udarilo od temena do nog in stal je okamenel.

Sveča je gorela na mizi; na stolu je sedela Štefka.

VIII.

Globoko upognjena je sedela, ovratnik ogrnjen, na glavi slamnik s črnim trakom, tako kakor je bila prišla; samo svečo je prižgala, zato da bi je ne bilo strah same in da bi jo videl, kadar pride.

Ko je stopil na prag, je takoj spoznal vse, kakor je bilo: čakala je nanj od zgodnjega večera, ko se je še dremotno svetlikalo v izbo; čakala je in se ni genila, roke na kolenih, glavo upognjeno; njene mirne oči pa so bile uprte proti durim tako naravnost, kakor so bile zdaj uprte nanj.

„Dolgo sem te čakala:“ je izpregovorila s tihim glasom; narahlo so se zgenile roke na kolenih. Oči so bile svetlejše in večje.

Ko jo je videl pred seboj, plaho in ubogo, je občutil z vso boleščjo svoj težki greh in bilo mu je, da bi se zgrudil prednjo. Besede pa ni bilo, da bi jo izpregovoril.

Štefka je vstala in mu je strmela v obraz; tam je videla njegovo ljubezen in se je nasmehnila tako narahlo, da bi nihče drugi ne bil opazil, kakor njegova prestrašena ljubezen.

„Čemu nisi prišel?“

Glasnejši in mehkejši je bil njen glas.

Prijel jo je za rame in jo je posadil na stol; sam je sedel nji nasproti. Nenadoma je bil miren in ves strah je izginil.

„Zato nisem prišel, Štefka, ker sem te rad imel. To najprvo spoznaj in verjemi!“

„Verjamem ti!“ je rekla.

„Ker verjameš, vem, da me imaš rada. — Zdaj pa ti povem vse po vrsti, brez prikrievanja, pa nikar ne jokaj in ne bodi te strah... Zaprli so tvornico, vse so nas pognali na cesto, ne marajo več našega dela. Tako se je zgodilo pred tednom dni. Zdaj sem hlapec, služabnik živine. To je začetek ceste; kam drži, vidiš sama, saj so odprte tvoje oči! — Kako sva rekla? Čez tri tedne, sva rekla? Zdaj reciva čez leto dni... čez leto dni, reciva!... Tega, glej, ti nisem mogel povedati; kakor razbojnik sem stal pod tvojim oknom...“

Povedal je in se je mahoma začudil, da je bila vsa mirna, da ni zajokala, da še trenila ni z očesom. Celó nasmehnila se je; on pa je vztrepetal ob njenem smehljaju.

„Ali še veš. Damjan, kako sva govorila o spominih? Ti nisi verjel, jaz pa sem verjela in strah me je bilo... Čisto razločno je potrkal takrat spomin na moje srce; in tudi na tvoje je potrkal, zakaj

videla sem, kako si povесil glavo . . . Glej, vse, kakor je bilo naznanjeno, se je zgodilo! Že drugi večer te ni bilo več k meni, jaz pa se nisem čudila, da te ni bilo. Čakala sem te do polnoči, ko je bila ulica tiha in so bila vrata zaklenjena, pa sem vedela, da ne prideš. Tudi sem vedela, da me imaš rad. Ko te drugi večer ni bilo in tudi ne tretji večer in ko te ves teden ni bilo, pa sem se prestrašila in sem koprnela po tebi vsa bolna. Tako kakor si ti koprnel — oddaleč sem slišala tvoje ranjeno srce . . .“

Gledala mu je naravnost v obraz, njen glas je bil mehak in miren, Damjana pa je spreletelo kakor tiha, nepoznana groza.

„Kako pač . . . kako, Štefka? Saj nisi nič žalostna, saj te ni nič strah — kaj še solze ni vredno, še vzdihne ne, da izpustiva roke, ko sva se držala že tako trdno? Trije tedni — korak je bil; dolgo leto, dolgo leto in še čez — trnjeva romarska pot . . . če se nanjo ozrem, se mi opotekajo noge in rajši zatisnem oči . . . Kar obadva, Štefka, zatisniva oči, zato, da bo prej minila ta trnjeva pot!“

Pogledala mu je v obraz; njena lica so bila čisto bleda, njene ustnice pa so se nasmehnile.

„Saj ne bo nikoli minila ta trnjeva pot!“

Planil je k nji, prijel jo je za obedve roke in jo je stisnil tako krepko, da je vstala.

„Kaj si zdaj rekla? Grešila si pred Bogom in pred menoj!“

Ko je vstala, svoje tenke roke v močnih njegovih, se je privila čisto blizu k njemu. In govorila je tako tiho, da so se njene ustnice komaj premikale in da je razumel samo strah njegov.

„Saj ni bil tebi poslan spomin, le meni je bil poslan . . . ne smeš me več imeti rad — zato sem te čakala, da ti povem!“

Izpustil je njene roke in je stal bled pred njo.

IX.

Dolgo sta molčala obadva; bilo je, kakor da raste bolešno spoznanje iz obojih src.

Štefka je povésila oči in je prijela za kljuko.

„Daj, da pojdem!“

Damjan je stopil pred duri.

„Ostani! Rad te imam in rekla si, da me imaš rada. Vse drugo, karkoli boji . . . vse drugo je krivica in midva sva nedolžna . . . Povedal sem ti; še ti povej, da bo potolaženo tvoje srce!“

„Daj, da pojdem!“

Že je bil strah v trepetu njenega glasú. Damjana je spreletelo in sam se je prestrašil.

„Zdaj ne smeš odtod! Ne smeš, dokler ne poveš! Samo bridkost je bila v mojem srcu, v tvojem pa je strah!“

Prijel jo je krepko z obema rokama, potisnil jo je na stol in je stopil prédnjo, velik in čokat; komaj je videl njeno bojazen, je bil močan in je zaupal v svojo moč. Sedela je tam, život upognjen, roké sklenjene v naročju; njen obraz, droben in bel, ni razodeval samo plahosti, tudi skrito grozo je razodeval.

„Razodeni!“ je rekel. „Zdaj govorim poslednjikrat, nato pa bom čakal do polnoči in do jutra, da izpregovoriš!“

Dolgo sta sedela; obadva sta gledala v tla in obema je bilo težko; od srca do srca je šla misel in zmirom bolj je bila žalostna . . .

Nenadoma je vzkliknila; premočan, predolgo pri-tajèn v prsih se je izvil iz stisnjenega grla hripav glas.

„Ne smeš slišati! Ne smeš vedeti!“

Mirno jo je pogledal.

„Povej! Čakal bom . . . do polnoči, do jutra!“

Vztrepetala je kakor v hudem mrazu, ozrla se je nanj z velikimi očmi in ustnice so se nasmehnile tako čudno kakor na jok.

„Čisto blizu se k meni skloni, Damjan, zato da ti bom natihoma povedala . . . In komaj da boš slišal, Damjan, takoj pozabi in ne povej nikomur. Nató pa mi odpri duri in samo roko mi še daj!“

Sklonil se je globoko k nji, tako da ga je v lica zebel mraz njenih lic. Šepetala je tako tiho, da je komaj čutil dih iz njenih ust; besed ni razumel, razumel pa je grozo, kakor je bila.

„Oče moj, nesrečnik . . .“

Nato je razumel zgodbo nesrečnega pismonoša od začetka do konca in je globoko povésil glavo. Štefka je vstala.

„Bog se nas usmili; tebi, Damjan, pa vsi njegovi blagoslovi!“

Takrat jo je vzdignil kakor tisti večer, ko se je ustrašila spominov.

„Kaj misliš, ti otrok brez greha, da te bom zdaj pustil samo, ko je tvoja bridkost največja? Zdaj šele se je stočila kri iz tvojega v moje srce; in nobena vrv ne drži tako trdno kakor trpljenje! Zdaj šele si moja in na vekomaj te ne izpustim!“

Samo vzdignil jo je in samo te besede je rekel; ona pa je v plahih sanjah, v temnem, poluzavednem upanju čakala teh besed; kakor obsojenec, ki gre poslednjo pot, upa na oproščenje in na paradiž.

„Zdaj nič več solzá, Štefka, zdaj nič več bridkosti!“

Pogladil ji je lasé raz čelo, pobožal ji je lica.

„Drugi so grešili nad nama, midva nisva grešila! Kaj je drevo krivo, če ga zlomi vihar in kaj je list kriv, če ga odnese veter? Tako se je nama zgodilo. Pa če naju še hujše udari kazen božja, si bova pogledala iz obraza v obraz in se bova rada imela. In če bi navsezadnje obadva . . . če bi navse-

zadnje obadva, o Štefka, umrla od vse bridkosti — v oči bi si pogledala in bi se rada imela!“

Tako je govoril Damjan, kovač, ker je bilo njegovo srce polno usmiljenja.

X.

Z desnico jo je božal po mehkih laseh, v levici je držal njeno tenko desnico. Zatisnila je bila oči, globoko v lica so ležale njene dolge temne trepalnice; trudna je bila.

„Ali si še pri meni?“ je vprašala kakor v spanju.

„Na vekomaj; zaspil brez sanj!“

„Ne spim!“ je rekla tiho in ni odprla oči. „Samó rada bi še eno minuto, ali, če Bog dodeli, celó, dve minuti, da bi bilo tako . . . da nato pojdeva, kakor sva se srečala . . .“

„Greh so take besede, Štefka; na vekomaj te ne izpustim! Ko si prišla žalostna k meni, te imam rajši, nego sem te imel, ko si se še smehljala; bolj ljubi mati bolnega otroka, v trpljenju spozna ljubezen. Tudi tvoj križ bom vzel na svoja pleča, ki so krepkejša od tvojih!“

Vzdignila se je na komolcih in ga je pogledala z velikimi očmi.

„Moj križ? Ne izkušaj Bogá . . . na smrt bi se obsodil sam!“

„Če si obsojena, je treba, da se obsodim tudi jaz. Kamorkoli drži pot — roko v roki pojdeva! . . . Ne vstani, Štefka, še si odpočij, ker si trudna od žalosti! . . . Obedve roké mi daj — kako so mrzle te uboge roké! — zatisni oči in poslušaj! — Zdaj je bilo težko obema, tvoja bridkost se je v potoku prelila v moje srce. Ampak treba je, da si obriševa te solzé, da premisliva bistro vse do konca, ker kratek je čas. Ni pametno, da bi se jokala nad očetom in da bi mu očitala; pred Bogom bo izbrisal greh, pred ljudmi ga ne more, kakor se več ne vrne na jezik izgovorjena beseda. S solzami ne bova madeža izmila. Z vzdihovanjem ga ne bova odpihnila. Samo eno je!“

S širokim pogledom mu je strmela v obraz; v pogledu pa ni bilo upanja, strah je bil.

Za hip je Damjan umolknil in se je ozrl v tla. Nato je govoril počasi in tiho.

„Samo eno je! Treba je tistih tristo srebrnikov, treba jih je . . ., da rešiva očeta in povrneva zanj če jih izkopljeva iz tal. In ker jih je treba, jih bova dobila . . . kjerkoli . . . Še teden dni da je časa? Dosti časa je . . . ne bodo ga gnali in sodili, siromaka, grešnika!“

Vzdignila se je hitro in ga je objela okoli vratu.

„Ne, Damjan! Kar si zdaj govoril, misli, da nisi govoril! Tudi on, siromak, je rekel: kjerkoli, in je vzel . . . Ne take besede, Damjan, strah me je! . . . Glej, sam si razsodil: midva nisva kriva, midva nisva grešila . . . O Damjan, naj bo najin delež samo trpljenje, ni treba še krivde in greha!“

Damjan je osupnil.

„Bog se me usmili, Štefka: ne razumem te, ker te nečem razumeti! Ali ti ni zdaj segla v dušo misel, ki je smrten greh nad mojo ljubeznijo?“

V njenih očeh so bile solze.

„Rekel si: kjerkoli. Da bi rešil očeta grešnika in povrnil zanj — kjerkoli! Kar si rekel, je bil smrten greh nad najino ljubeznijo! Ko si izpregovoril, je potrkal spomin na moje srce; zato sem se prestrašila!“

„Nemirna si, vsa polna težkih sanj; teden dni trpljenja in bridkosti — dovolj je bilo zate! Zato vidiš strahove, ki jih bdeče oči ne vidijo, slišiš besede, ki jih nihče ni govoril. Štefka, vzdrami se, in drugače boš gledala!“

Prijel jo je za roko.

„Zdaj pojdiva; zatohel je vzduh v tej ozki izbi, na srce lega, tako da je boleost še večja. Zunaj pa je lep večer. Ko boš pogledala v nebó in boš videla zvezde, ti bo vse lahko in smejala se boš strahovom!“

Ona pa se ni nasmehnila; povabila je glavo in je šla radovoljna z njim.

XI.

Topli večerni vzduh jima je dahnil v lica in obadva sta globoko zavzdihnila. Tako jima je bilo, kakor da sta prišla iz cerkve, od spóvedí. Ulice so bile vse tihe in temne. Sivi oblak, ki je do poznega večera visel nad mestom, se je bil že razmaknil in jasno je sijalo nebo.

Počasi sta šla po ulici, s tihimi koraki, in držala sta se za roko; gledala sta v zvezde, ki so svetle plavale nad vso to veliko bridkostjo, in sta dolgo molčala.

Ko sta prišla do njenega doma, sta si pogledala v oči.

„Saj je lep večer,“ je rekla ona, „ob tem lepem večeru se posloviva. Tako bo za zmirom lep spomin zate in zame in s sladko mislijo bova gledala nekoč na ta lepi večer . . .“

„Res je lep večer,“ je rekel on, „in ob tem lepem večeru skleniva zvezo na vekomaj. Ni tvoj strah tako močan in je ni moči na svetu, da bi te izvila iz mojih rok! Zdaj je sklenjeno in zavezano — bodi kakorkoli!“

Pozvonil je ob vratih.

„Pojdi, Štefka, zatisni oči in zaspi v sladkem miru. Zakaj nič več ni skrbi in nič več bridkosti! Misli, da je bilo in da ničesar ni več; misli, da se ti je sanjalo o grozi in žalosti — pa si odprla oči in svetel dan se ti je zasmejal v obraz!“

Težki koraki so drsali po veži, kakor da se je bližal v copatih debel človek. Čemerna hišnica je odklenila vrata; svečo je imela v roki, pozdravila je zlovoljno.

„Zdaj pojdi!“ je rekla Štefka.

Damjan ji je pogledal od blizu v obraz, v oči, in je videl do srca. Stopil je za njo v vežo, vrata so se zaklenila za njima.

„Dokler tako gledajo tvoje oči in dokler je tak tvoj obraz, te same ne pustim!“

Šel je z njo po stopnjicah, stopil je z njo v izbo.

Stopil je v izbo, stal je pred durmi osupel in osramočen, niti ni videl njenih presečih, vse plahih oči.

Skoro prazna je bila izba; ena sama postelja je stala ob steni, ne mize ni bilo, ne stolov, ne ogledala in ne podob. Na postelji, zakopana v blazine, je ležala mati, drobna in zgrbljena, sam okostnik s topo strmečimi očmi. Na nizki klopici ob vzglavju je sedel oče; zaspane in zalite so bile njegove oči, ustnice so se držale na jok; očitno je bil pijan.

„Pojdi . . . ne zameri . . . roko mi še daj!“ je prosila Štefka.

Hipoma je vstal oče, ves obraz se mu je razjasnil.

„Damjan, moj zet, moj dragi! Saj sem vedel, da prideš, zmerom sem rekel — in glej, prišel si! Ná roko, ná desnico! Pravi tá nespametna Štefka — kaj bi z njo, otrok je pač! — pravi, da te nikoli več ne bo, da te je sram. Kaj, sram? Nesreče sram? Ne bil bi pošten človek in jaz bi ukazal: Damjan, ki nisi pošten človek, otroka mojega se ne dotikaj! Ampak natihem sem vedel, kdo da si! . . . Zakaj mi ne daš roke, ko ti jo ponujam?“

Kakor ukovan je stal Damjan, pogled srep, roke ob životu.

„Kaj ste storili?“ je vprašal. Teman in ukazovalen je bil njegov glas.

Oče se je umaknil za korak; nenadoma je bil ves majhen, plah, in je trepetal.

„Jaz nisem . . . jaz nisem . . . Kaj bi? . . . Božja volja je bila . . . božja roka me je udarila . . . Bog se usmili mojih grehov!“

Mrzle, drobne roke so se božajoč doteknile Damjanovih.

„Usmili se!“

Pogledal je s temnim očesom nanjo, ki je stala majhna in tenka pred njim; pogledal je na očeta, ki je trepetal ves sključen, kakor da bi se bal udarcev.

„Čemu usmiljenje, koga bi se usmilil?“ je izpregovoril Damjan tiho. „Božja stvar je usmiljenje,

BOLNIŠNICA USMILJENIH BRATOV V KANDIJI

ne moja! Sodnik nisem in nisem prišel soditi! Ampak rad te imam in moja stvar je, da te varujem vsega hudega . . . Teden dni si trpela, trpi še teden dni; drobna si, tvoje srce pa je močno; kadar ti bo hudo v tej grozi, zatisni oči in pomisli, kako lepo in blago nama bo nekoč!“

„Bojim se zate, tvoje velike ljubezni se bojim!“
Očetov obraz se je nenadoma razvedril.

„Tako se govori, Damjan, kakor si zdaj govoril! Kaj bi človek povešal glavo, če ga nesreča zadene? Kar je bilo, je bilo — pa veselo v prihodnost! . . . To pa tarna in joka in medli . . . kaj si je izmislila? Ná, ozri se po izbi — vse prazno! Kakor da so razbojniki prišli opolnoči! . . . Vse je prodala, vse odnesla, v trmoglavosti svoji . . . kdo bi kaj dal za tisto brkljarijo? Ne sebi ni pomagala, ne meni in nikomur ne, spati — spati pa moramo na tleh, kakor popotniki! Ali se to spodobi, vprašam te, Damjan? . . . Da bi vsaj dala kaj . . . ampak tišči tam, skrila je! . . . Kaj gledaš jezno, Damjan? Saj nič hudega ne rečem, saj nič ne očitam! Dober otrok je, Bog mi je priča, ni mu enakega na svetu!“

Damjan je zamahnil z roko, ni mu pogledal v obraz.

„Tako storite, kakor ona ukazuje . . . ne genite se iz hiše, potrpite . . . Čez teden dni pridem!“

„Saj sem vedel . . . o Damjan . . . zmerom sem vedel natihem, da si ti naša rešitev in naša pomoč!“

Damjan je ponudil Štefki obedve roki.

„Tako stori, Štefka, kakor sem rekel. Potrpi teden dni in ne daj, da bi te premagala bridkost!“

Okrenil se je hitro in je šel.

Štefka je stala s svetilko nad stopnicami in je gledala za njim, dokler ni stopil v vežo.

Ko mu je čemerna hišnica odpirala vrata, se je ozrla nanj s sovražnim pogledom.

„Službo je zapil, nato stole in omare, zdaj pa bo še hčer in svojo dušo.“

In je zaloputnila vrata za njim.

XII.

Komaj je Damjan stopil na ulico, je postal ter se ozrl, kakor da se je vzdramil iz globoke pijanosti.

„Človek krščanski — pa kam, kod? Rekel sem — premislil nič!“

Ves strah je planil v srce; upognil je hrbet, kakor da se je bila hiša zrušila nanj. V srdu in zaničevanju se je nasmehnul sam sebi.

„Obljubil sem veliko . . . res, lepo je obljubovati, posebno prijetno, kadar nič ne stane! O, zamahnem z dolgo roko, o, obljubim, kar vam je drago, kolikor vam je treba . . . in velik stojim pred vami, ves češččen, odrešenik, pomočnik, od samega Boga poslan . . . kanalja, fej!“

Šel je dalje, čisto v tuje kraje, hodil je tako hitro, da mu je bilo vroče.

„Lep tovor sem si naprtil, zares! Kaj nisem mogel zgrabiti tega otroka z obema rokama . . . pa stran, pa dalje . . . briga me svet in vse drugo! . . . Živela bi, saj sem močan . . . in devetkrat močnejši bi bil zanjo! . . . Ampak ne . . . Damjan je plemenit človek, Damjan je vsemogočen človek, Damjan bo vse storil, vse lačne bo nasitil, vse žejne bo napojil, vse pijance bo vzdignil iz jarka . . . Kako? Bog vedi kako! Vreča cekinov od nebes, pa bo!“

Zlovoljen in žalosten je begal po ulicah; in ko se je ozrl, je bil daleč zunaj mesta, in na vzhodu, nad meglenimi holmi, se je svetlikala rana zora. Udaril se je s pestjo po čelu, zaklel je ter se je napotil proti domu . . .

Tako se je godilo v noči od sobote do nedelje.

Še bolj jasno je spoznal Damjan resnico, ko je prespal vse svoje nemirne misli in so se vrnil ob svetlem dnevu z vse drugačnim licem. Prej groza in bridkost, da je srce trpelo, v trpljenju komaj napol razumelo — zdaj očitna težka skrb. Črn in strašen je bil hrib od daleč — od blizu strme pečine, da se je ustavil korak že ob vznožju.

„Obljubil sem . . . po pravici in vesti sem obljubil . . . Da je prišel razcapan popotnik mimo in da jo je videl, pogledal ji v srce — tako bi ji bil obljubil, kakor sem storil jaz! . . . Resnico je govorila: na smrt sem se bil obsodil! Ampak obsodba je bila sklenjena in podpisana po pravici: pred ljudmi sem kriv — ne pred njo in ne pred Bogom!“

Tako je mislil v nedeljo.

V ponedeljek na večer pa se je sešel v krčmi s svojim tovarišem v nesreči, z enim izmed tistih tridesettisočerih. Razložil mu je svojo stvar.

„Tristo goldinarjev torej . . . samo tristo srebrnikov . . .“

Tovariš se je zasmel naglas.

„Samo tristo torej? Nič več? Niti vinarja več?“

In se je smejal tako veselo, kakor da je bil slišal imenitno burko.

Damjan pa se je čudil.

„Kaj sem ti povedal kvanto? Ni stvar tako vesela . . . Ampak glej, zakaj bi jih ne dobil, teh tristo forintov? Svet je tako bogat . . . komaj trohica bi bila od tega bogastva, nikjer bi se ne poznalo, nihče bi ne opazil; jaz pa bi s to trohico rešil človeka in dušo!“

Tovariš se je naslonil s komolci na mizo.

„Če bi te ne poznal, Damjan, bi mislil, da si znorel . . . Ali si burke uganjal, Damjan, ali si resno govoril?“

„Ni mi do šale nocoj, že dolgo mi ni! Resno sem govoril, kakor še nikoli poprej!“

„Torej si vendarle znorel!“ je vzkliknil tovariš. „Povej to na cesti, kar si meni povedal, pa te bodo uklenili in gnali!“

Damjan ga je pogledal.

„Vendarle jih bom dobil, zato ker jih moram dobiti!“

Tudi tovariš je bil nenadoma ves resen in je dolgo molčal; nato se je ozrl na Damjana izpod čela, nezaupno in sumljivo, in je izpregovoril tišje.

„Če jih boš dobil, tistih tristo . . . ali veš, kako jih boš dobil, Damjan? Samo eno je . . . tudi jaz sem že mislil na tisto!“

Spogledala sta se in sta obadva povесila oči. Tisti večer nista več govorila besede in se nista videla nikoli več.

XIII.

Dnevi so prešli, kakor da jih je Damjan v eni sami kratki uri presanjal; in komaj se je vzdramil, je bila sobota, je napočil sodnji dan.

Zgodaj je vstal Damjan in je mislil tako mirno, kakor misli obsojenec ob jutru smrti.

„Saj je še daleč do večera, saj je še celih dolgih dvanajst ur!“

Prelep je bil dan, ulice in hiše so bile prazniško svetle, okna so mežikala v žarki luči.

Damjan ni šel delat, še domislil se ni na službo in na gospodarja; napotil se je nevedé v čisto drugo smer in je romal po ulicah. Čutil je pač globoko, da čaka v daljavi teman večer, kakor brezdnno, in da mora naravnost tja, da nobene druge poti ni. Toda obšla ga je čudna lahkomišelnost, ki mu je bila prej popolnoma neznana in ki je samo poslednji božji dar obsojencu.

„Saj je še dvanajst dolgih ur!“

Nikoli ni dan tako hitro minil; le blisnil je mimo, kakor da se je bil v visokem loku čudoma prevalil od vzhoda na zahod; komaj je Damjan pogledal proti nebu, je bil mrak.

V neznani ulici, v neznanem predmestju je stal Damjan.

„Zdaj je čas . . . Zdaj se je treba napraviti . . . da ne zamudim . . .“

Pa ni vedel ne kam, ne kod; samo to je vedel, da je treba hiteti. Ko je to pomislil in občutil, ga je spreletel mraz od hrbta do nog; zakaj nenadoma je bilo vse čisto blizu in jasno pred njim, nenadoma je stal pred brezdnom, da sam ni vedel kako.

„Tja je treba najpoprej!“ je izpregovoril naglas. „Za božjo voljo, kod sem hodil, kam sem mislil! . . . Ves teden nisem pogledal tja . . . in še nocoj, ob poslednji uri nisem pogledal . . . strah me je bilo, bojzljivca! Zafrečkal sem čas, zapravil po nepotrebem, pijan sem bil, razbojnik!“

Hitel je po ulicah z dolgimi koraki, ves zasopljn; in noč je bila, svetilke so gorele, ko je dospél.

Blizu hiše, blizu svetlega okna se mu je korak ustavil; Damjan je obstrmel in se je zgrozil pred samim seboj.

„Čemú pa sem kolovratil kakor norec . . . čemu v ta kraj? Saj nisem še nič opravil . . . o Bog, odrešenik . . . ves teden sem prespal!“

Ozrl se je proti oknu in okno je bilo svetlo; kakor živo oko je gledalo nanj. Hitel je dalje, toda komaj je hitel sto korakov, je postal.

„Saj je treba najprej premisliti, kam! Ves dan sem spal, ves teden! Zdaj vsaj je treba . . . česa, prijatelj Damjan, česa je treba? . . . Zdi se mi, da sem pijan . . . od skrbi in bridkosti pijan!“

Ko je urno zavil ob oglu, se je zaletel s kolmolcem ob spodobno oblečenega človeka, ki se je hudo prestrašil. Tudi Damjan se je prestrašil; pogledal je spodobno oblečenemu človeku v obraz in je videl lepo svetlo brado in čiste oči.

„Kaj bi temu ne rekel?“ ga je spreletelo. „Kaj bi mu ne rekel, da rabim samo . . . in da bom plačal z močjo svojih rok . . .“

Izpregovoril je naglas.

„Gospod, ne zamerite mi nikar . . . jaz sem Damjan, kovač . . .“

Gospod se je doteknil roba svojega klobuka in je hitel dalje.

„Saj ni razumel!“ je pomislil Damjan. „Da je razumel, bi bil takoj . . . vraga bi bil, prav nič bi ne bil!“

Ves jezen je bil sam nase in sram ga je bilo.

„Takó zapravljam čas; na pravljice mislim, na bajke . . . na čudeže upam! . . . Morda bo celo sam sveti Krišpin, ali pa sveti Miklavž . . . o, in ura že bije! Ona morda zdaj . . . njeno okno je bilo svetlo, od daleč sem videl . . . morda zdaj napravlja večerjo, tudi vina je morda kupila za ta veseli večer . . . in lepo se je oblekla . . . tudi lasé je spletla tako, da bi se razveselil . . . O Bog, usmili se naju, usmili se grešnikov!“

Kakor je bil velik in močan, mu je bilo do joka. In je stopil v žganjarnico.

XIV.

V žganjarnici je bila gosta megla; iz nje so strmeli, kakor iz mračne daljave, topi, zapiti obrazi.

„Žganja mi dajte!“ je zaklical Damjan.

Vsi so se ozrli nanj.

„Pijan je!“ so rekli in se niso več zmenili zanj, ki je stal ob zidu in pil iz zelene steklenice.

Kadar je okusil Damjan žganje iz prijaznosti do tovariša, ga je v veži pljunil iz ust. Tisti večer

pa ga je božalo po grlu kakor sladek plamen in svetle misli so kipele iz plamena.

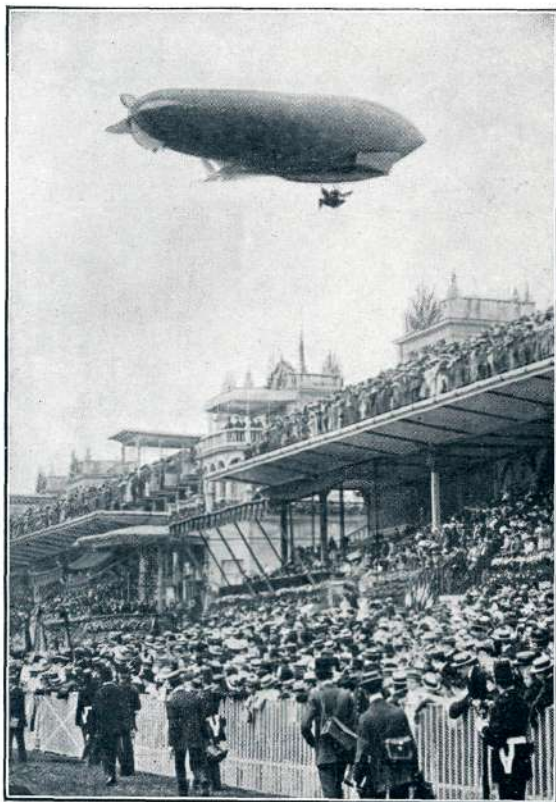
„Žganja še!“ je vzkliknil.

Z nezaupnim očesom ga je pogledal krčmar in mu je prinesel žganja; čisto od blizu mu je presodil obraz.

„Saj si bolan!“ je rekel krčmar.

Zakaj Damjanova lica so bila bleda in njegove oči so sijale.

„Brigaj se zase in za svoje zdravje!“ je odgovoril Damjan osorno. Nihče ga ni vprašal več in nihče ogovoril, kajti Damjan je bil visok in plečat.

FRANCOSKI VOJNI ZRAKOPLOV „PATRIE“ SE DVIGA NAD DIRKALIŠČEM V PARIZU

Kakor prvo, tako je izpraznil drugo steklenico. „Zdaj je že prepozno!“ je premišljeval in je gledal v meglò. „Zdaj sem že pijan; zdaj ne morem ne k nji in nikamor ne morem. Vse je izpolnjeno zdaj, vse končano... kakor da sem bil mrtvorojen... Tudi v službo ne pojdem več... ne maram tistega hlapčevskega dela... kaj bi zdaj tam?... Ne maknem se več, ne ganem; naj se dovrši stvar kar tukaj... brez ceremonij... Žganja še, ti leni krčmar!“

Krčmar je postavil žganje predenj in je zmajal z glavo.

„Kaj je pač storil, kóga je zadavil?“ je pomislil. „Čokat je in močan, krvi pa nima na rokavu!“

„Kaj je pač storil?“ so pomislili gostje, v grehu domujoči.

Ko je izpil Damjan tretjo steklenico, mu je zdrknila na tla in tudi sam je omahnil. Opotekel se je proti durim in je stopil na cesto. Tam je bila lepa noč.

„Joj meni!“ je vzkliknil in se je udaril z dlanmi po sencih. „Kaj ni že polnoč? Ubil sem človeka, dušo ubil! Joj meni, ljudje božji, joj meni!“

Par ljudi je postalo na ulici. Voz je pridrdral mimo, voznik je kričal.

„Spóti, pijanec, krava, spóti!“

Damjan se je mukoma vzdramil in se je ozrl z motnimi očmi.

„Saj sem na ulici, pa kričim kakor... Bog mi pomózi, upijanil sem se ta sveti večer!... Ona stoji ob oknu, posluša korake, čaka name in velika je njena vera... o Bog!“

V črno suknjo zavil, suhljät in plah, je hitel mimo gosposki človek; izpod klobuka se je ozrl na Damjana in se je hitro umaknil s tlaka na cesto.

Z dolgim korakom je stopil Damjan k njemu, prijel ga je za suknjo na prsih in je šepetal izza stisnjenih zob:

„Samo tristo, gospod... samo tristo... čez mesec dni, ali kaj, povrnem po vesti... vse do vinarja... samo tristo, gospod!“

Človek v črni obleki se je tresel, molčal je najprej, nato pa je vzkričnil, da se je razleglo po ulici:

„Pomagajte!“

Damjanu je bušila v lica vroča kri.

„Čemu kričiš, razbojnik? Ná!“

S težko pestjó ga je udaril po čelu.

„Pomagajte!“

Zbrala se je črna gruča, na tla so vrgli Damjana in so ga uklenili...

XV.

Kdo izmed vas bi napisal, kdo bi povedal, kar se je godilo še nadalje? Iz srda in iz srca se vzdignejo pripovedovalcu solzé, in jezik molčí...

Stal je tam Damjan, močan in velik, stal je tam hudodelec. S temnimi obrazi so gledali nanj: glejte razbojnika! On pa, kakor je bil uklenjen, ni govoril, tudi kel ni in celó ne jokal.

„Čemú si storil?“

Damjan je molčal. Bog védi, kaj je bilo v njegovih mislih; v daljno daljavo so gledale njegove oči.

Tri dni so ga izpraševali; tri dni je bil med sodniki in sovražniki.

„Čemu si storil?“

Damjan pa je molčal do sodbe in je povetil glavo, ko je slišal strašno besedo . . .

En sam obraz je bil izmed vseh, droban in bel, poln bridkosti in poln ljubezni, ki se je svetil kakor božji smehljaj do njegovih oči. In Damjan ga je videl.

* * *

Tako se je dovršilo; ne dalje! — Kdo bi štel trupla, ki počivajo pod zemljo, drugo na drugem? Objeti nekateri, ustna na ustnih, drugi pest ob pesti? Samo enkrat zamahne življenje — črna vojska na tleh . . . Pa bi se jokal človek ob samotnem grobu? — Pepel na vaše gomile in bratovska misel!

* * *

To zgodbo, kakor se je vršila, sem povedal prijatelju. Tistemu prijatelju, ki ni videl ne pustih ulic, ne jetičnih obrazov in ki je gledal v življenje veselo mežikajoč, kakor v vzhajajoče solnce.

Začudil se je in je rekel:

„Počemu . . . počemu si mi povedal to zgodbo? V drugih tvojih, tako bridkostnih in težkih, je bila vsaj ravnocestna logika — zapisal si prvo besedo, pa zadnja ni mogla biti drugačna! Ampak . . . zdaj si mi pokazal dvoje lepih ljudi, življenja vrednih; pa zamahneš dvakrat, dvoje naključij pozoveš in obadva se zgrudita v črno smrt.“

Tudi meni je bilo hudó pri srcu, ko je tako govoril.

„Povedal sem ti, kakor se je vršilo. Zato sem ti povedal, ker se je vršilo po naključju! Iskra plane iz plamena — kdaj? Kaplja kane iz oblaka — čemu? Daj, zagrni tisto temno ozadje protinaturne in brezbožne krivice — pa ne bo več naključij! Odpihni oblak, pa ne bo več dežja, pogasi ogenj, pa isker ne bo nič več!“

Sam sem bil žalosten; tako sem šel na Štefkin grob, da bi videl tisti ponižni leseni križ, ki oznanja njen spomin.

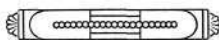
Mehke valčke . . .

Zložil G. Koritnik.

Mehke valčke godba svira
ples razkošni god slavi,
polna sladkega nemira
reka pred menoj šumi.

Tiho sanjajo aleje,
kot umrle bi nocoj,
vetrič diha skozi veje —
ti pa romaš sam s seboj?

Jaz pa romam sam po tujem.
kjer nihče me ne pozna,
o ljubezni premišlujem,
o ljubezni brez srca . . .

Ne šumijo . . .

Zložil Vek. Remec.

Ne šumijo smreke več ob poti,
v kôžuh bel jih sneg je vse zavel,
kakor ptice žalostne peroti
veje stezajo v megleni dan.

V duši je umrla vsaka želja,
komaj da še upam v lepše dni;
v srcu žalosti ni, ne veselja,
samo hladen mrak še v njem leži.

